

Gud, konge og fædreland

Af Anette Pedersen, museumsleder, Tana Museum, Norge

Artiklen retter søgelyset på forholdet mellem forhistoriske udstillinger og nationalisme, og belyser hvor strukturerende denne "-isme" har været for eksisterende udstillinger. Artiklen diskuterer hvorvidt dagens udstillinger fortsat bør spille samme rolle som hidtil, og om de skal fortsætte som leverandører til myten om nationalstaten Danmark. Afslutningsvis tegnes konturerne af det postmoderne samfund med nye muligheder indenfor museal formidling.

Det kulturhistoriske museum som institution er et barn af den modernistiske periode, og forhistoriske udstillinger helt frem til i dag tager afsæt i modernismen. Centralt i modernismen står ideen om de store fortællinger. De store fortællinger, også kaldet mesterfortællinger, er paradigmatisk konstruktioner, som indeholder en retningsbestemt udvikling. Den positivistiske videnskab er en mesterfortælling. Det samme er den darwinistiske evolutionisme, som i sin socialdarwinistiske form har haft stor betydning for arkæologien frem til i dag. En anden af de store fortællinger er netop historien om nationalstaten, hvor arkæologien har haft en eksklusiv rolle. Den norske arkæolog Terje Østigård går så langt som til at sige at havde det ikke været for nationalismen, så var arkæologi aldrig blevet mere end *'en gentlemen's sport'* (Østigård 2001:33).

Det følgende tager udgangspunkt i en udstillingsanalyse foretaget i 2002. (De omtalte udstillinger er ikke blevet ændret eller erstattet i den mellem-liggende periode, og det findes en liste over dem sidst i artiklen). Et samarbejde mellem Kulturministeriet og Erhvervsministeriet resulterede i brochuren: *"Vikingerne i det danske landskab"* (Jensen m. flere), og de ni udstillinger som er nævnt i brochuren er også med i min analyse. I analysen blev alle udstillinger vurderet ud fra deres formidling af 14 udvalgte temaer

National identitet

Der findes to måder at opfatte national identitet på. Enten er man dansk fordi man tilhører det danske folk og derved en etnisk gruppe. Eller man er dansk, fordi man har dansk statsborgerskab og bor i landet. Det er førstnævnte definition, som kommer til udtryk i de analyserede udstillinger. Denne form for

nationalisme betegnes etnisk-kulturel nationalisme, og her defineres nationalstaten ud fra tanken om, at ét land er beboet af ét folk (Mørch 1996:543).

Etnisk identitet indenfor etnisk-kulturel nationalisme bygger på en essensialistisk identitetsforståelse. Identitet består af en uforanderlig kerne, som udgør grundstenen i den enkeltes etniske baggrund. I udgangspunktet har en etnisk-kulturel nationalisme ikke biologisk afstamning som bærende princip, men det fungerer alligevel ofte som fundament for ideen om en fælles kulturel oprindelse. Ord som *rødder*, *arv* og *forfædre* binder vor biologiske forståelse af begreberne sammen med et kulturelt indhold. Der er ikke tale om hvilken som helst type rødder, arv eller forfædre. Der er tale om kulturelle rødder, kulturarv og åndelige forfædre – som til og med er *vore*. Gennem sprogb brug bliver kultur til en vis grad determineret på samme måde som biologiske processer. Identiteten opfattes som noget medfødt.

Alternativet er at opfatte identitet, som en konstruktion hvor identiteten udvikles i en vedvarende proces, afhængig af individets valg og fravalg.

Ideen om at der findes en etnisk og kulturel kerne, som går i arv, passer godt ind i det nationale projekt. Nationalismens mål er at knytte folk til et konkret sted, og hvis man kan give befolkningen indtryk af, at de gennem historien allerede er forbundet til området, er man kommet langt. Befolkningen nu og befolkningen da får et fælles ophav. Fortiden kommer på den måde til at tilhøre nationen.

Et land

Navnet Danmark bliver brugt med den største selv-

følgelighed i udstillingerne. På Nationalmuseet oplyses det bl.a. at: "*I løbet af vikingetiden samledes Danmark til det kongerige, som endnu i dag består*" (Jensen 1993:132). Ifølge ovenstående har kernen ligget der siden vikingetiden. Ordet "endnu" giver indtryk af, at dannelsen af nationalstaten Danmark var del af en ufravigelig udvikling, og at det bare var et spørgsmål om tid før Danmark blev til Danmark.

Hverken på Nationalmuseet eller i de andre udstillinger har udstillerne forsøgt at definere hvad de lægger i betegnelsen Danmark. Dette er problematisk fordi det geografiske Danmark som vi kender det i dag kanaliseres tilbage i tid. Det rige som blev skabt i vikingetiden kan næppe sidestilles med dagens nationalstat, og derfor bør brugen af moderne begreber problematiseres. Ifølge historikeren Søren Mørch fik almuen først en forståelse af nationalisme og Danmark som begreber efter tabet af Sønderjylland i 1864 (Mørch 1996:545).

Et populært virkemiddel i udstillingerne er store vægkort. På museet ved Trelleborg vises udstrækningen af vikingetidens 'Danmark' som en mørkfarvning, og grænsen er identisk med den vi kender siden genforeningen i 1920. Der knyttes ingen kommentarer til fremstillingen, og de besøgende får derved indtryk af at *sådan har det altid været*. Gennem kortet formidles en tolkning af landets geografiske udbredelse uden at dette problematiseres. Man har her benyttet sig af myten, som giver historiske fænomener præg af at have en naturgiven form. Problemet i denne type formidling er at moderne ideer overføres til en forhistorisk periode, uden at publikum opfordres til at tænke over forskellen mellem dagens nationalstat for forhistoriske rigssamlinger.

Et andet interessant aspekt er at se lidt på udvalget af udstillinger. Kulturministeriets brochure har valgt ni udstillinger, og hvis vi følger den foreslåede rute, kommer vi rundt i store dele af landet. På denne måde kobler man igen vikingetiden med den moderne nationalstats geografiske dimension. I denne sammenhæng er det særlig interessant at se lidt på den position udstillingen i Jelling får. "Hvorfor graver man i Jelling?" spurgte Mahler og andre i 1980'erne, og forfatterne viste hvordan en øget interesse for Jellingekomplekset var sammenfaldende med politiske kriser i nationalstaten Danmark (Mahler m.fl. 1983: 131-133). Kan man

forestille sig at udstillingen Kongernes Jelling skal tolkes ind i en politisk situation hvor man igen har brug for Jelling? Vi befinder os i dag i en brydnings tid, hvor velkendte strukturer sættes under pres. Nationalstaten udfordres af nye globale sammen slutninger, og oprettelsen af Kongernes Jelling i 2001 kan være et forsøg på at fastholde troen på det eviggyldige. I Jelling fokuseres der på Gud, konge og fædreland, og dette er emner som er helt centrale for nationalstaten.

Deres geografiske spredning til trods, så formidler de ni udstillinger den samme historie. Ni udstillinger, som kunne have formidlet ni individuelle fortællinger blev kopier af Nationalmuseets udstilling og fortæller nationalhistorie.

I Ribe findes en tekst, som er en tro kopi af en tekst på Nationalmuseet. I de øvrige udstillinger hænger tekster med en lidt anden ordlyd, men med samme indhold som på Nationalmuseet. Dette giver indtryk af et homogent område med fælles udfordringer og løsninger. Der er imidlertid grund til at tro at de enkelte lokalområder har haft egne problemer og løsningsmodeller, men gennem den faktiske udstillingsform forsvinder mangfoldigheden ud af de ni udstillinger.

Flertallet af udstillingerne er blevet forsynet med en ekstra infotekst. Denne tekst skal fylde de huller som det forhistoriske materiale ikke klarer at formidle. Andre steder har de bygget kopier eller rekonstruktioner af bestemte typer genstande. Genstande, som ikke umiddelbar var til stede i samlingen, men som blev vurderet som så centrale for fortællingen, at de måtte være med.

Valget af centrale genstande er med til at danne et konformt billede af perioden, og hænger nøje sammen med de udvalgte udstillingstemaer.

Ved en gennemgang af de ni udstillinger bliver det tydeligt at enkelte temaer går igen. Søfart, religion, byer, ringborge, sekundære erhverv samt skriftsprog udgør kernen i fortællingen om vikingetiden. Desuden ser det ud til at materialet fremstilles på en bestemt måde. Bestemte tolkninger går igen, og bestemte elementer udelades. Religionsskiftet skildres som uproblematisk og som en led i en ufravigelig udvikling. Udvalgte sekundære erhverv prioriteres og fokuset ligger på den håndværksmæssige kunsten. Skriftsproget formidles uden at man diskuterer

ændringer i runealfabetet, og uden at man nogen steder nævner andre skrifttegn end runer. Det virker som om der er konsensus om hvordan vikingetiden skal formidles. Alle forholder sig så at sige til den samme underliggende grammatik.

Det overordnede indtryk jeg fik efter at have besøgt de foreslåede udstillinger er at man allerede i vikingetiden havde en enhedskultur indenfor det geografiske område, som vi i dag kalder Danmark.

Et folk

Den etnisk-kulturelle nationalisme er ekskluderende idet folket består af én etnisk gruppe med fælles ophav. Minoriteter er ikke eksisterende i udstillingerne og kulturelle forskelle formidles ikke. Her kan man spørge sig selv om dette skyldes reelle forhold i perioden, eller om udstillingerne nedtoner forskelle på grund af politiske målsætninger. Vi lægger ikke nødvendigvis mærke til, at 'det nationale' sætter dagsordenen for meget udstillingsarbejde, idet vi er vokset op i en tid hvor det at bygge en nationalfølelse var del af opdragelsen.

Når man i Jelling kan læse at: "*Harald Blåtands runesten i Jelling var rettet mod danskerne. Dens budskab skulle ses og forstås af landets egen befolkning, og er derfor skrevet på dansk og med runer*" (Jelling 2001), så bliver det for alvor tydeligt at nutidige begreber bliver brugt på et forhistorisk materiale. Udtryk som '*landets egen befolkning*' samt '*danskerne*' forudsætter at indbyggerne i området havde en opfattelse af at være ét folk. At være ét folk knytter sig til ideen om forestillede fællesskaber, som igen er del af den moderne tænkning og ikke del af vikingetiden.

I udstillingerne betegnes befolkningen ofte som vikinger eller danskere. Der gøres kun et forsøg på at uddybe betegnelsen vikinger (Roskilde 2001). Derfor er det nærliggende for museumsgæsten at antage, at befolkningen dengang udgjorde en homogen, etnisk gruppe med fælles kultur – altså ét folk. Nærliggende fordi dagens museumsgæst er vokset op i nationalismens tidsalder. Nærliggende fordi publikum forføres til at overføre deres moderne forståelsesramme direkte til det forhistoriske materiale. Myten som opstår her er, at danskerne og deres land allerede eksisterede for 1000 år siden.

Jeg er kritisk overfor formuleringer som i citatet fra Jelling. Ideen om det danske folk er ikke et forhistorisk fænomen, og bør derfor ikke uden videre benyttes i formidlingen af folkegrupper i vikingetiden. Der mangler kildekritik på dette punkt. På samme måde som der ikke er foretaget nogen vurderinger af betegnelsen Danmark, så diskuteres begreber som dansk og dansker heller ikke i udstillingerne.

Tilbage til virkeligheden

Er der nogen grund til at ændre på nuværende praksis? Kan vi ikke bare fortsætte med at lave udstillinger som før? Svaret er jo, det kan vi godt. Der er stadig mange som søger identitet og rødder via forhistorien (Olsen 1999:12). Jævnfør regeringens kanonprojekt.

I fremtiden har man derfor to muligheder når det gælder forvaltningen af national identitet. Man kan fortsætte som nu, hvor national identitet er funderet på en essensialistisk identitetsforståelse med lange, kraftige rødder, som borer sig dybt ned i fædrelandets mørke muld. Vor identitet kan forklares ud fra det fællesskab vi historisk set har med folk som har boet på dette sted gennem århundreder. Eller vi kan give slip på det historiske fællesskab, og begynde at undre os over forhold i forhistorien. På denne måde behøver vi ikke at stå inde for alt som har hændt i fortiden.

Faren ved at fastholde et essensialistisk syn på identitet og etnicitet er, at dagens etniske danskere føler et større fællesskab med folk som boede i det samme område for 1000 år siden, end de vil føle med andre etniske grupperinger i dagens samfund. De nationale udstillinger er med til at styrke denne forbindelse gennem tid. I den modernistiske tradition fungerer forhistorien som sandhedens vogter. Her opfattes arkæologien som upolitisk, og forhistorien i ental. De ni udstillinger henter argumentationsgrundlaget for dagens nation i vikingetiden.

Virkeligheden er imidlertid en anden. I det post-moderne samfund sættes der spørgsmålstegn ved de store fortællinger. Små fortællinger erstatter mesterfortællingen fordi der ikke findes nogen teori, som kan forklare alting. Der hersker større usikkerhed end tidligere om teknologiens mulighed for at afhjælpe økologiske og sociale problemer, mens migration og nye kommunikationsformer gør verden,

og ikke nationalstaten, til omdrejningspunkt i den enkelte borgers liv.

Der har efterhånden dannet sig et nyt syn på identitet, som snarere siger at vi har fødder og ikke rødder. Vi har fødder og løber fra sted til sted. Vi samler lidt hist og henter lidt pist og konstruerer vores identitet. Det handler om *"becoming rather than being"* (Hall 1996:4). Denne konstruktivistiske opfattelse af identitet udspringer af det postmoderne samfund, hvor information og kommunikation overskrider kulturelle og nationale grænser i højere grad end tidligere. De nationale rammer, som tidligere udgjorde et værn mod den øvrige verden, er sprængt, og dette får konsekvenser for vor opfattelse af forhistorien.

Hvis identitet er noget vi konstruerer her og nu, kan vi ikke længere forvente at finde svarene i forhistorien. I en postmodernistisk tradition opfattes forhistorien ikke som Mimers brønd, og udstillinger ikke som en præsentation af sandheden. Forhistorien er nærmere en utro tjener, som giver det svar vi måtte ønske, og frem til nu har vi efterspurgt historien om det nationale fællesskab. To svar bliver i denne sammenhæng mere præcise end et (Østgård 2001:21). Eller rettere sagt; ni svar på vikingetiden ville bringe mangfoldigheden ind i formidlingen og de små fortællinger frem i lyset.

Hvis vi i fremtiden slipper den etnisk-kulturelle forbindelse til forhistorien, kan vi opnå to ting. For det første kan vi begynde at undre os over de fremmede

fra fortiden. *"Problemet er at de menneskene man identificerer seg med i fortiden, ikke bare er fremmede for oss i dag, men deres moral og menneskesyn er i stor grad forbudt ved lov"* (Østgård 2001:38). At datidens verdensanskuelse og forståelsesramme har været en ganske anden end dagens, problematiseres ikke i de omtalte udstillinger. Samtlige udstillinger behandler temaet religion og har derfor haft en unik mulighed til netop at problematisere grundlæggende forhold i samfundet.

For det andet vil en ændring i identitetsforståelsen kunne bygge bro mellem etniske grupper i nutiden. Vi har trods alt nok mere til fælles med andre etniske grupper bosat i landet i dag end vi har med befolkningen fra vikingetiden. Spørgsmålet bliver derfor om ikke den museale formidling skal slippe taget i modernismen og nationalismen, og i stedet fokusere på den postmodernistiske pluralitet, som komplicerer og nuancerer billederne fra fortiden, mens det styrker forståelsen af nutiden.

Særlig interessant bliver det at følge den nye udstilling på Nationalmuseet, og se hvilken rolle den er tiltænkt i det postmoderne samfund anno 2010

Udstillinger

Vikingetidsdelen i den permanente udstilling på både Nationalmuseet og Moesgård Museum. Vikingeskibshallen i Roskilde. Museet ved Trelleborg. Ladbyskibet og Kongernes Jelling. Ribes Vikinger, udstillingen på Hobro Museum samt Lindholm Høje Museet.

Mørch, S. 1996: *Den sidste Danmarkshistorie. 57 fortællinger af fædrelandets historie.* Gyldendal.

Olsen, B. 1999: The end of what? Archeology and the politics of identity in a globalized world. I R. Layton, P. Stone, J. Thomas (red.): *The deconstruction and conservation of cultural property.*

Pedersen, A. 2002: *Arkæologiens udstillingsvindue. Hvilket billede skabes af forhistorien i eksisterende udstillinger, og i hvilken grad er der overensstemmelse mellem den museale formidlings værdigrundlag og værdigrundlaget i samfundet i øvrigt.* Upub. Kandidatafhandling. Forhistorisk Arkæologi. Moesgård.

Østgård, T. 2001: *Norge uten Nordmenn. En antinasjoanlistisk arkeologi.* Spartacus

Litteratur

Hall, S. 1996: Introduction. Who Needs "Identity" I: Hall, S. og du Gay (red.): *Questions of Cultural Identity.* Sage Publications. London.

Jensen, J. 1993: *Danmarks Oldtid.* Nationalmuseets vejledninger. Nationalmuseet.

Jensen, S., J. Grønkær, A. Hornum, M. I. Hvidt, J. S. Madsen (Årstal ikke opgivet): *Vikinger i det danske landskab.* Museer og monumenter. En introduction.

Mahler, D. og C. Paludan-Müller, S. S. Hansen 1983: *Om arkæologi. Forskning, formidling, forvaltning – for hvem?* Hans Rietzels Forlag. København.